

Drago Miletić
Marija Valjato Fabris
Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb

Kapela sv. Trojstva u Brinju

16. 6. 2011.

Prethodno priopćenje / *Preliminary communication*

Ključne riječi: Frankopani, knezovi Krčki, gotička kapela, konzervatorsko-restauratorski radovi, valorizacija, prezentacija
Keywords: House of Frankopan, Counts of Krk, Gothic chapel, conservation-restoration, valorisation, presentation

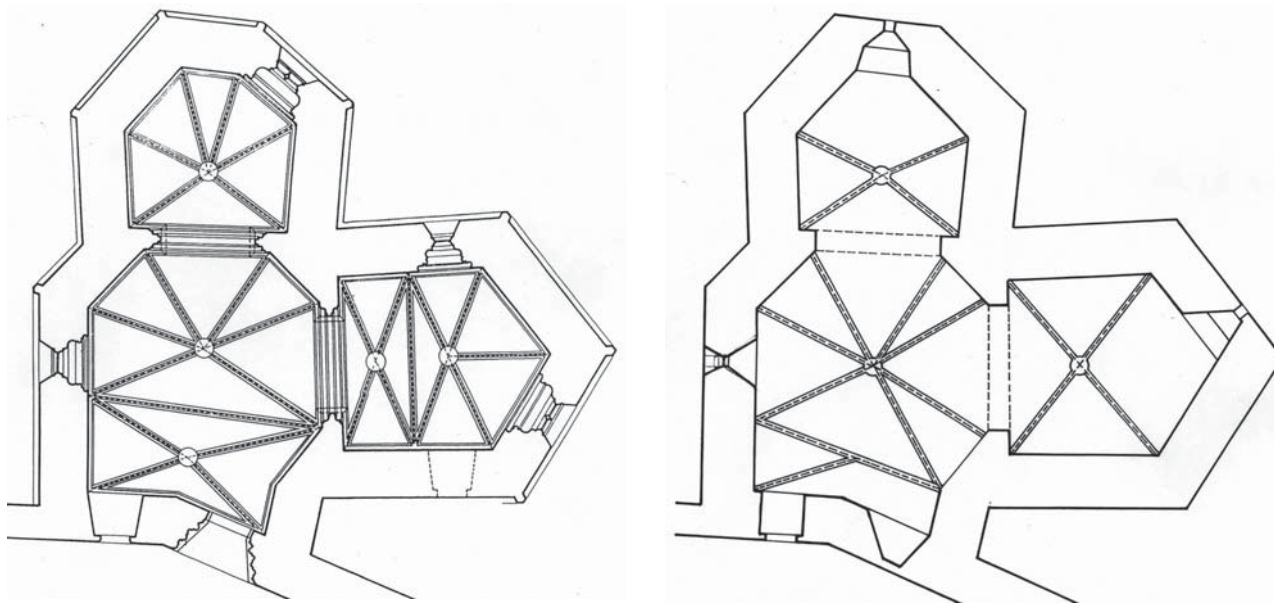
Nakon sažetog pregleda konzervatorsko-restauratorskih radova, pri čemu se posebno osvrće na obustavu radova na kasnogotičkoj Madoni od nadležnog Konzervatorskog odjela te dosadašnjih valorizacija kapele sv. Trojstva u Brinju, kapela se valorizira kao najkvalitetniji primjer kasnogotičke sakralne arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Završeci radova na našim spomenicima kulture, ako u pogodnom trenutku tim radovima nije pridano neko političko značenje, što se na primjer događa uoči parlamentarnih izbora, u pravilu ne pobuđuju veće zanimanje šire, ali ni stručne javnosti, ako ona i postoji. Jednako to vrijedi za spomenike na zagrebačkom Gornjem gradu, kao i za one u udaljenim krajevima Lijepe naše, i to posve neovisno o značenju koji obnovljeni spomenik objektivno ima za našu kulturnu baštinu.¹

Isto se dogodilo i s kapelom sv. Trojstva u Brinju, koja je zavrijedila posebnu pažnju i zbog činjenice da je njezina obnova, s dva duža prekida, trajala od 1963., a to znači da je nakon 46 godina odvijanja konzervatorsko-restauratorskih radova prezentiran jedan vrhunski spomenik kulture, u kojem se ponovno nakon šest desetljeća može vršiti služba Božja. Ne samo da šira javnost nije pokazala zanimanje za taj događaj, nego kapelu ni nakon dvije godine od završetka obnove nije posjetio biskup novoosnovane biskupije, kojem je ta kasnogotička dvorska kapela, uz stilski slojevit senjsku katedralu, nedvojbeno najznačajniji sakralni spomenik u biskupiji.

Dvije godine nakon znanstvenog skupa *Identitet Like: korijeni i razvitak*, koji je održan u Gospiću, objavljena su dva opsežna toma priopćenja s tog znanstvenoga skupa.² Između pedesetčetiri priopćenja, na preko 1400 stranica, samo šest je s područja arheologije, numizmatike i umjetnosti, dakle s područja koje znatnim dijelom pridonosi identitetu svakog prostora i određuje ga, pa tako i prostora Like. Spomenici razasuti više ili manje primjetno našim krajolicima markeri su nacionalnog identiteta, pa bi bilo razumljivo njihovo sustavno istraživanje, valoriziranje, učinkovita zaštita i primjerena prezentacija.

Kada se razmatra identitet Like i njegovo prepoznavanje, uza sva ona redovito navođena imena potrebno je posebno naglasiti važnost triju nedovoljno priznatih, a nerijetko i omalovažavanih istraživača. Sva trojica su iznimno značajna, posebno u kontekstu vremena u kojemu su radili i objavljivali svoje široko pristupačne radove. Prvi, ravnatelj krajiških škola, Franz de Paula Julius Fras, 1835. godine objavljuje *Cjelovitu topografiju karlovačke Vojne Krajine*, a kako u podnaslovu ističe s *osobitim osvrtom na opis gradova, ruševina, natpisa i drugih sličnih ostataka starina*,

1a i b. Brinje, kapela sv. Trojstva, tlocrt substrukcije i kapele (nacr: M. Valjato Fabris) / 1a and b. Brinje, Chapel of the Holy Trinity, plan of substructure and chapel (plain: M. Valjato Fabris)

prema vlastitom uvidu i iz najpouzdanijih izvora sastavljen za putnike i kao poticaj ljubavi prema domovini.³ Djelo je iznimno važno budući da je to prva topografija spomenika kulture tog prostranog područja, a posebno zbog činjenice da Fras opisuje niz spomenika kojima je u međuvremenu izgubljen trag. Drugi, posve zanemareni, i prečesto neopravdano omalovažavani, jest povjesničar Rudolf Horvat,⁴ koji objavljuje dva sveska s ukupno stočetiri kratke crtice i bilješke o mjestima, selima i događajima u Lici i Krbavi.⁵ Treći je Stjepan Pavičić, koji je svojim istraživanjem migracija i naselja u Lici dao izniman doprinos razumijevanju tog prostora, pa i svega onoga što se na njemu zbivalo sve do naših dana.⁶

Razumljivo, između Frasa, Horvata i Pavičića treba uvrstiti neizbježnog Ivana Kukuljevića Sakcinskog,⁷ zatim Vjekoslava Klaića,⁸ i Emila Laszowskog,⁹ kao i popularizatore povijesti, kao što je to bio Ivan Devčić, koji je objavljujući svoje radove, prije svega u popularnim časopisima i novinama, znatno pridonio boljem poznavanju prostora i prošlosti Like.

Oživljavanje zanimanja za spomenike kulture na prostoru Like nakon Drugog svjetskog rata ponovno je potaknula Anđela Horvat u nekoliko kraćih članaka o predromani i stećcima na prostoru Like, a posebno treba istaknuti njezin prikaz topografskog niza od 85 sakralnih spomenika Like, što je bio rezultat njezina izuzetnog poznavanja terena. Zaposlivši se u Hrvatskom državnom konzervatorskom zavodu u Zagrebu, poslije Konzervatorskom zavodu u Zagrebu, Anđela Horvat planinarski uporno i sustavno obilazi sve predjele, uključujući i vrleti kontinentalne Hrvatske. U tom

terenskom istraživanju konzervatorica Anđela Horvat susrela se i s kapelom sv. Trojstva u Brinju.

Kapela je nakon Drugog svjetskog rata bila u izrazito lošem građevinskom stanju, što je prvo dovelo do njezina stavljanja izvan funkcije, a potom i do urušavanja većeg dijela glavnog pročelja. Neposredno prije urušavanja 1963. godine, Anđela Horvat snima prije demontaže jedine fotografije njezinih oltara i zidanog pjevališta. Potom su slijedila dva rada o dvije gotičke skulpture s demontiranih brinjskih oltara.¹⁰ Na prvi članak o gotičkoj kamenoj grupi Pietà, uklopljenoj u barokni bočni oltar posvećen Žalosnoj Gospi u kapeli sv. Trojstva u Brinju, Anđelu Horvat potaknula je izložba održana u Salzburgu u ljeto 1970. godine, na kojoj su među osamdesetak skulptura bile prezentirane i dvije skulpture Pietà s područja Slovenije, pri čemu su izostali neki jednako vrijedni primjeri iz Hrvatske.

Ubrzo objavljuje rad i o drugoj brinjskoj gotičkoj skulpturi, Madoni s Djetetom, izrezbarenoj u kruškovini, a ukomponiranoj u 1663. godine posvećen uski i visoki glavni oltar. Monografski prikazi o dvjema kvalitetnim gotičkim skulpturama, koje su obje pripadale demontiranim oltarima tada ruševne dvorske kapele Krčkih knezova, nedvojbeno je bio njezin pokušaj da pojača zanimanje za taj izuzetni spomenik kulture, u trenutku u kojem su već počeli sustajati tek započeti radovi na građevinskoj sanaciji teško oštećene kapele. Desetak godina poslije uslijedila je vrlo iscrpna studija arhitekta Zorislava Horvata o čitavom arhitektonskom sklopu Sokolca, što se podudarilo s nastavkom radova na građevinskoj sanaciji kapele.¹¹ Zbog gustih drvenih oblučila i podupora Zorislav Horvat vjerojatno u to doba nije bio u

prilici sagledati cjelinu prostora kapele, ali je prostor njezine supstrukcije, tzv. »kripte«, prvi prepoznao i ocijenio kao »jedinствен po svojoj ogoljeljoj jednostavnosti...« i »... jedan od najljepših u gotici kontinentalne Hrvatske«. ¹²

Godine 1983. Restauratorski zavod Hrvatske podnio je zahtjev za dodjelu sredstava potrebnih za hitne radove na sanaciji kapele. Zahtjev je prihvaćen i godine 1984. započeli su sustavni konzervatorsko-restauratorski radovi, koji su petnaest godina poslije prošireni i na impresivnu ulaznu kulu.

Izvođenje prethodnih sanacijskih radova obustavljeno je već 1971. godine. Do tada su poduprti svodovi, izvedeno je novo krovništvo sa šindrenim pokrovom, zidovi kapele pri vrhu su povezani armirano-betonskim serklažom, a izvedene su i neke nužne razgradnje.

Kapela je 1983. godine zatečena u dramatičnom stanju. Drvene podupore nisu više bile aktivne, spomeniku kulture neprimjereno izveden gromobran bio je izvan funkcije, pokrov je zbog niske kvalitete već dotrajao, a drvene skele uz zapadno pročelje potpuno su istrunule, što je bilo posebno opasno zbog blizine dječjeg igrališta. Uz to zapadni dio krovne konstrukcije izveden je ne samo prateći pogrešnu tlocrtnu liniju kapele, nego i »jedan broj manji«, dok je zapadni dio sjevernog zida broda dobio posve nepotrebno i kontraproduktivno masivnu armirano-betonsku jezgru. Prvo se moralo i moglo ispraviti, a drugo, nažalost, moralo se zadržati zbog više razloga, od kojih je financijski bio glavni. ¹³

Nakon aktiviranja drvenih podupora i popravka gromobrana pristupilo se rekonstrukciji urušenog zapadnog pročelja kapele. Uz identifikaciju po okolnim padinama razasutih dijelova gotičkih kamenih okvira trojih vrata i prozora, odmah je trebalo donijeti odluku o načinu prezentacije pročelja. Na kraju je odlučeno da se prezentira oblikovanje koje je pročelje dobilo uspostavljanjem Vojne krajine, odnosno izgradnjom visokog pregradnog zida i baterijske kule s južne strane dvorišta. ¹⁴ U cjelokupnim radovima to je stvarno bila glavna konzervatorska dilema, ostalo je uglavnom bilo vraćanje »kamenčića« na oštećene dijelove mozaika.

Dinamiku radova određivala je godišnja količina osiguranih sredstava, a ne treba ni reći da je ona za takvu vrstu radova bila više nego skromna. Nakon rekonstrukcije glavnog pročelja, uslijedilo je preoblikovanje zapadnog dijela krovništva s rekonstrukcijom preslice i izvedbom novog gromobrana te građevinska sanacija ostalih pročelja, čime su dovršeni vanjski radovi na osnovnom volumenu kapele. Radovima u unutrašnjosti započeli smo u supstrukciji kapele rekonstrukcijom svodnih rebara te demontažom svih triju razrahljenih svodova kata kapele, nakon čega su zbog Domovinskog rata radovi prekinuti 1991. godine.

Radovi su nastavljeni tek 1999. godine, a dovršeni su u

sljedećih deset godina. Ponovno su izidani križno-rebrasti svodovi u svetištu i bočnoj kapeli, pri čemu su ugrađena prethodno demontirana svodna rebra i zaglavni kamenovi. ¹⁵ Tu se pojavio još problem zaglavnog kamena svoda broda. Naime, zaglavni kamenovi svodova u svetištu i južnoj kapeli bili su očuvani, a na jednom od dvaju zaglavnih kamenova u južnoj kapeli nalazio se grb Gorjanskih, dok se još jedan njihov grb po Kukuljevićevu opisu nalazio na zaglavnom kamenu križno-rebrastog svoda iznad emfore. Posve je nevjerojatno da bi knez Nikola »samozatajno« postavio svoj obiteljski grb jedino na zaglavni kamen jednog od dvaju bočnih svodova supstrukcije, a da bi u unutrašnjosti kapele Doroteji Gorjanski velikodušno prepustio isticanje samo njezina obiteljskog grba. Stoga smo u zaglavni kamen broda postavili grb knezova Krčkih.

Radovi u unutrašnjosti kapele dovršeni su rekonstrukcijom emfore. Bio je to vrlo zahtjevan zadatak zbog činjenice da je emporu graditelj kapele knezova Krčkih preambiciozno projektirao. Naime, emporu nosi razmjerno širok, plitki, segmentni, sedrom zidani svod nepravilne geometrije, koji težinom znatno opterećuje još i masivna kamena profilirana ograda. Jake kose sile svoda s južne strane neutraliziraju zidovi sakristije, dok se istim silama u sjevernoj peti svoda suprotstavlja razmjerno tanki ravni potez sjevernog zida broda. Takvo rješenje uzrokovalo je nakon gradnje znatna oštećenja, a kod rekonstrukcije zahtijevalo je ugradnju zatega i »češljeva« kojima je u čvrstu cjelinu povezan svod emfore s bočnim zidovima.

Tada smo ocijenili da je nastupio pogodan trenutak da se dovrše radovi na prezentaciji supstrukcije kapele, u kojoj smo od početka radova 1984. namjeravali postaviti stalnu izložbu o Sokolcu i knezovima Krčkim. Njezini zidovi ostavljeni su neožbukani, pod je izveden od pravilnih kamenih ploča i postavljena je izložba. ¹⁶ Time smo i prije dovršetka radova na kapeli omogućili posjetiteljima da na licu mjesta dobiju temeljnu informaciju o tom vrhunskom spomeniku kulture i povijesnom mjestu. ¹⁷

Do završetka građevinske sanacije i prezentacije cijele kapele preostalo je još dovršiti rekonstrukciju u Drugom svjetskom ratu srušene sakristije, izvesti vanjske stubbe za pristup unutrašnjosti broda i na emporu te vratiti u kapelu u međuvremenu restaurirane oltare.

Svojim položajem sakristija kapele sv. Trojstva jedinstvena je na našem prostoru. Ugrađena je u visini prvoga kata u nepravilni prostor između bočne kapele i zatečenog starijeg obrambenog zida. Tragovi svodjenja (pete svodnih rebara i geometrije svoda), sačuvana peta plitkog segmentnog nadvoja koji je nosio njezino interpolirano južno pročelje, stare fotografije tog pročelja i fotografija zaglavnog kamena svoda, pružali su sve potrebne podatke za njezinu rekonstrukciju, izvedenu u tri godine.

Posljednji zadatak prije vraćanja restauriranih oltara u

2. Brinje, kapela sv. Trojstva, pogled sa zapada na glavno pročelje nakon radova 2009. (snimio D. Miletić) / Brinje, Chapel of the Holy Trinity, view from the west to the main façade after restoration, 2009 (photo D. Miletić)

3. Brinje, kapela sv. Trojstva, pogled s istoka nakon radova 2009. (snimio V. Barac) / Brinje, Chapel of the Holy Trinity, view from the east after restoration, 2009 (photo V. Barac)

kapelu bila je izvedba odvojenih stuba kojima se pristupa brodu i empori. Nema nikakve dvojbe da se empori pristupalo drvenim trijemom, neposredno s prvoga kata sjevernije smještenog palasa, a brodu iz dvorišta uz zapadno pročelje prislomljenim drvenim stubama. Odmah u početku odbačena je mogućnost da nova stubišta budu drvena, prije svega zbog uvijek i svugdje kod nas prisutnog problema nadziranja i održavanja takve visoke drvene i stoga potencijalno opasne konstrukcije. Stoga smo se opredijelili za materijale koji imaju dugu trajnost i koji dulje razdoblje neće zahtijevati nikakvo održavanje. Uz to smo željeli stubište koje će biti oblikovano na način da u najmanjoj mogućoj mjeri zaklanja pogled na pročelje i posebno da ne zaklanja veliki ljevkašti portal empure. Također smo željeli izbjeći prskanje i slijevanje vode po zidovima za vrijeme kiša te zadržavanje snijega na stubama. Zbog svih tih razloga opredijelili smo se za suvremeno oblikovanje i materijale – metalno stubište s vruće cinčanom nosivom čeličnom konstrukcijom i rešetkastim protukliznim gazištima stuba i podesta te ogradom od cijevi s tankom užadi u parapetima ograda, sve od inoxa.

Time su stvoreni svi preduvjeti da se restaurirani oltari vrate u kapelu i time nakon 46 godina dovrše svi radovi na

njezinoj građevinskoj sanaciji i prezentaciji (sl. 2–7).¹⁸ Treba napomenuti da unutrašnjost kapele nema opću rasvjetu, u izložbenom prostoru osvijetljene su samo stube i izlošci, a u kapeli sakristija i prostor neposredno uz ulaz ispod empure.¹⁹

Na kraju su u kapelu vraćena oba restaurirana oltara, u nišu retabla oltara Žalosne Gospe postavljena je Pietà, ali restauratorski radovi na kipu Madone s Djetetom (sl. 8.), nažalost, do tada nisu bili završeni.

Nakon demontaže oltara, Madona s Djetetom i Pietà dopremljene su 1966. godine u Restauratorski zavod Hrvatske. Tada je donesena odluka da se sa drvene Madone ukloni neprimjereni recentni uljani preslik, pri čemu su utvrđene znatne površine izvornog inkarnata na Madoninu licu i na tijelu Isusa, kao i nešto manje površine izvornog oslika i pozlate na svim dijelovima draperije. Također je tada utvrđeno da je istrunuo dio lijeve strane Madonine glave s uvojcima kose, kao i dijelovi Isusove ruke i noge. Prije spomenutog preslika ti su dijelovi nadomješteni novo rezbarenim. Zbog nedostatka sredstava radovi su na skulpturi ubrzo obustavljeni, a obje brinjske gotičke skulpture bile su izložene na velikoj pavlinskoj izložbi 1989. godine u

4. Brinje, kapela sv. Trojstva, pogled s juga nakon radova 2009. (snimio V. Barac) / Brinje, Chapel of the Holy Trinity, view from the south after restoration, 2009 (photo V. Barac)

Zagrebu.²⁰ Nakon što je postalo aktualno vraćanje oltara u obnovljenu kapelu, stav Hrvatskog restauratorskog zavoda bio je da je na temelju količine, kvalitete i dostatnosti podataka za svaki dio sačuvanog izvornog oslika i pozlate opravdan postupak njegove rekonstrukcije, koja se namjeravala izvesti akvarelnim bojama, dakle postupkom koji se po potrebi može ukloniti vrlo lako i bez ikakvih neželjenih posljedica.

Novouspostavljeni Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Gospiću zaustavio je daljnje radove na Madoni s Djetetom i imenovao komisiju koja je trebala utvrditi smjernice za nastavak radova i njezinu prezentaciju.²¹ Nadležni konzervatori u početku su zastupali stav da se Madona konzervira i pohrani u »neki« muzej, a na oltar postavi faksimil. Poslije upozorenja da ne postoji zakonska mogućnost da se župa razvlasti skulpture, čije je vrijednosti itekako svjesna, mišljenje je donekle promijenjeno, nakon čega je čak naručena vitrina za Madonu koju se namjeravalo smjestiti u, za taj izložak, iz više razloga posve neprimjeren izložbeni prostor supstrukcije.

Jedna od posebnosti kapele sv. Trojstva u Brinju, koja je izdvaja iz čitavog korpusa sakralnih spomenika u Hrvat-

skoj, jest činjenica da se u njoj posjetitelj može susresti s dvije kasnogotičke skulpture, što neće imati priliku nigdje drugdje u kontinentalnoj Hrvatskoj. Izložiti na glavnom oltaru »ogoljelu« Madonu, znači prezentirati »nedovršeno« djelo, a koje je, znamo, bilo dovršeno tek oslikavanjem. Drvorezbari gotičkih Madona znali su da će njihova djela na kraju biti oslikana, znali su da će svaki vidljivi djelić drveta biti obojan, ili prekriven srebrom, zlatom, tkaninom. Drvo je bilo najjeftiniji, najrašireniji i svakom dostupan materijal, pa je stoga smatran nedostojnim da se u njemu prikazuju likovi svetaca. Zato se drvo oslikavalo, ili prekrivalo plemenitijim materijalima. Znamo, na primjer, da je brojne kapitule velikih romaničkih crkava klesao veći broj klesara, od kojih je svaki unosio u svoje djelo neke svoje klesarske specifičnosti, između ostalog i u načinu obrade površine, ili klesanja pojedinosti. Nakon ugradnje kapitule je oslikao jedan slikar, što je posve ujednačilo čitav ciklus kapitula i uklonilo do tada vidljive razlike između klesara. Nešto slično se događalo i kod drvorezbara.

Srednjovjekovni kolorizam ima malo zajedničkog s kolorizmom kasnijih stoljeća. Koriste se elementarne boje, bez suvišnog nijansiranja, na odjeći se svjetlosti prepušta da ona sama određuje nijanse svojim punim sjajem ili sjenom koju stvara naglašena plastičnost nabora draperije.

Na brinjskoj Madoni očuvan je visok postotak inkarnata, a na svakom dijelu odjeće očuvane su dovoljno velike obojane površine i pozlate da omoguće egzaktno utvrđivanje tona boje. Rekonstrukcijom oslika, ne uljanim bojama, nego akvarelnim, te naglašavajući razliku između rekonstruiranog i izvornog oslika drukčijim nanašanjem boje, svakom će od onih malobrojnih stručnjaka koji će izbliza htjeti pogledati i istražiti njima zanimljivu skulpturu, jasno biti uočljiva razlika između izvornog i rekonstruiranog, a neusporedivo većem broju onih drugih istodobno će se pružiti mogućnost da možda po prvi puta vide visoko gore na glavnom oltaru jednu polikromiranu drvenu gotičku skulpturu.

Madona s malim Isusom, kako se čini, na kraju će biti prezentirana na glavnom oltaru kao »nezavršena«, ogoljela do crvima izbušenog »kocena«. No, i to je bolje od njezine zamjene faksimilom te premještanja i izlaganja ogoljelog izvornika »negdje« unutar kapele, ili pak izlaganja u, za tu svrhu, neprimjerenom supstrukciji, ili, ne daj Bože, premještanja u neki »muzej«. Zaboravlja se da se radi o najvrjednijoj skulpturi glavnog oltara, koju se na tom mjestu ne može i ne smije zamijeniti nikakvim surogatom, a jednako tako tom mjestu ne priliči ni izlaganje samo »konzervirane« Madone. Skulptura je izrađena i postavljena u slavu Djevice Marije, a ono što bi se sada željelo postaviti moglo bi biti samo u slavu bespuća konzervatorske zbiljnosti.

Kako bilo da bilo, nakon skoro pola stoljeća radova na cjelovitoj sanaciji i prezentaciji kapele sv. Trojstva, kako se

5. Brinje, kapela sv. Trojstva, substrukcija, pogled na novo stubište i izložbeni prostor 2007. (snimio V. Barac) / Brinje, Chapel of the Holy Trinity, substructure, view of the new staircase and exhibition space, 2007 (photo V. Barac)

7. Brinje, unutrašnjost, pogled iz bočne kapele na emporu u brodu nakon radova 2009. (snimio D. Miletić) / Brinje, interior, view from the side chapel towards the matroneum in the nave after restoration, 2009 (photo D. Miletić)

6. Brinje, unutrašnjost, pogled s empole na svetište i bočnu kapelu nakon radova 2009. (snimio V. Barac) / Brinje, interior, view from the matroneum towards the chancel and side chapel after restoration, 2009 (photo V. Barac)

čini na kraju »I« neće na primjereni način dobiti iznad svoju pripadajuću točku.

Njihova učestalo ponavljana krilatica konzervirati, a ne restaurirati, načelno je ispravna, no, da li je uvijek to jedino moguće i jedino ispravno rješenje? Podsjetimo se samo dvaju primjera iz tog bespuća konzervatorske zbiljnosti, kao što su glavni oltar župne crkve u Otočcu i okulus na glavnom pročelju senjske katedrale. Taj u Lici najbogatiji kasnobarokni drveni polikromirani oltar teško je oštećen u požaru izazvanom zapaljivim granatama u jesen 1991. godine. Arhitektura oltara uspješno je rekonstruirana, a odlukom nadležnih konzervatora radovi su završeni s krediranjem.²² Danas se taj izvorno bogato polikromirani oltar ističe svojom bjelinom, pa u pravilu posjetioce ostavlja u uvjerenju da je izrađen od bijelog mramora. Takav bijeli, bio je samo kao poluproizvod, samo u vrlo kratkoj radio-ničkoj fazi prije oslikavanja. Svaki centimetar površine je obnovljen, rekonstruiran ili restauriran, novo rezbaren, krediran, ali ne i završno obojen. Time je tu na slikovit način na površinu isplivalo konzervatorstvo zbog konzervatorstva, konzervatorstvo koje je u našoj praksi ponekada samo sebi svrha.

Jednako je drastičan i drugi, posve svježi primjer fatamorganične pojave u tom našem bespuću konzervatorske zbiljnosti. U krajnje tegobnim godinama poslijeratne obnove brojnim bombardiranjima razrušenoga Senja Harold Bilinić (1894.–1984.) neuobičajeno je kvalitetno i primjerenom obnovio teško oštećenu senjsku katedralu.²³ Njegovo rješenje prezentacije glavnog pročelja i okulusa smještenog u njegovoj osi nedavno je dopunjeno novim »mrežistem«, izvedenim tokarenim lakiranim drvetom i ostakljenjem. To je posve neprimjerena intervencija kojom je unakažen, ne samo iznimno uspješan Bilinićev zahvat, nego i čitavo njezino jedinstveno glavno pročelje. Ako bi se zatražilo objašnjenje za opravdanost te intervencije, vjerojatno bi odgovor bio da je »reverzibilna«. Istodobno istim konzervatorima »reverzibilnost« zahvata nije bila prihvatljiva na brinjskoj gotičkoj Madoni, ukomponiranoj u restauriran barokni glavni oltar dvorske kapele knezova Krčkih.

Prometna izolacija Brinja koja je nastupila nakon puštanja u promet ličke željezničke pruge, kao i iznimno loše građevinsko održavanje kapele sv. Trojstva, sputavalo je njezino objektivno sagledavanje i valoriziranje unutar gotičkog sakralnog graditeljstva kontinentalne Hrvatske. Na samom početku, u prvom vrlo detaljnom opisu kapele sv. Trojstva, Ivan Kukuljević Sakcinski zaključuje: »U građevnom pogledu spada brinjska crkva među najzanimljivije spomenike svoje dobe u Hrvatskoj.« Na kraju izražava nadu »da će občinstvo i mjerodavna mjesta obratiti pozornost svoju na ovaj velevažni i zanimivi spomenik iz hrvatske prošlosti i nastojati da se uzčuva.«²⁴ Gjuro Szabo nakon kraćeg opisa suzdržano zaključuje: »U svemu je ta kapele jedinstven spomenik graditeljstva, napose graditeljstva

8. Brinje, kapela sv. Trojstva, *Madona s malim Isusom*, stanje nakon uklanjanja preslika / Brinje, Chapel of the Holy Trinity, *Madonna with Child*, state after removal of overpainting

Frankapana.«²⁵ Željko Jiroušek sažeto opisuje, ali ne valorizira kapelu.²⁶ Još sažetiji je Ljubo Karaman, koji vjerojatno nije vidio kapelu, pa pogrešno objašnjava njezinu dvokatnost.²⁷ Anđela Horvat drži kapelu sv. Trojstva trokatnom, pri čemu zaključuje da je to »najbolje sačuvana sakralna građevina obrambenog značaja u sklopu burga u Hrvatskoj.«²⁸ I poslije ističe da »izuzetnu vrijednost ne samo u sklopu Like, odnosno Hrvatske, nego i unutar Jugoslavije ima arhitektonski biser trospratne obrambene kapele u burgu Frankopana zvanom Sokolac u Brinju.«²⁹ Posljednji puta kada se Anđela Horvat osvrće na brinjsku kapelu ponovno naglašava njezinu obrambenu zadaću: »Izrazito obrambeni karakter ima na primjer kapela u Brinju (1411) unutar grada Sokolca.«³⁰

Nedvojbeno najiscrpniju analizu ne samo kapele, nego i čitavog arhitektonskog sklopa Sokolca, dao je Zorislav Horvat, koji gradnju Sokolca i njegove kapele sv. Trojstva povezuje s češkim graditeljima iz Parlerova kruga, te zaključuje: »Brinjski burg sinteza je različitih ideja gradnje burgova kraja XIV. st. u Češkoj.«³¹ Dva desetljeća poslije Zorislav Horvat ponovno piše o kapeli: »Kapela je bogato ukrašena i oblikovana prema onda suvremenim kretanji-

ma u gotičkoj arhitekturi srednje Europe, vezanim na parlerske i općenito praške radionice.«³²

U trenucima kada nam se činilo da se ne nazire kraj radova na obnovi kapele i frankopanske ulazne kule, objavili smo opširniji prikaz i valorizaciju kapele sv. Trojstva i ulazne frankopanske kule Sokolca, uključujući prijedlog njezine rekonstrukcije, pokušavajući na taj način animirati vrlo uski segment stručne javnosti i potaknuti promjenu odnosa prema tom jedinstvenom spomeniku kulture.

Odsutnost svijesti o visokoj vrijednosti gotičke kapele sv. Trojstva ogledava se u prvoj sintezi hrvatske umjetnosti, u kojoj Brinje nije ni spomenuto,³³ ali i u sveobuhvatnoj najnovijoj povijesti umjetnosti u Hrvatskoj, u kojoj se samo konstatira izuzetnost brinjske kapele.³⁴

Niz istraživača posve pogrešno je pridavao kapeli i obrambenu zadaću, koju izvorno nije imala. Svi obrambeni elementi rezultat su znatno kasnijih preinaka izvedenih nakon Frankopana, dakle, iz vremena kada Sokolac postaje samo jedna u nizu vojnih utvrda u organiziranoj obrani od Turaka. To je reprezentativna dvorska kapela, pojedinosti ma razmjerno skromna izvana, ali iznimno bogata iznutra. Ipak, njezina pročelja moramo zamisliti ožbukana i oslikana, kao što je to utvrđeno na jednako tako impresivnoj i kod nas jedinstvenoj ulaznoj frankopanskoj kuli, što je vanjštini kapele davalo bitno drugačiji izgled od postojećega.

Nedvojbeno knezovi Krčki grade svoje sijelo na uzvisini brinjskog polja najkasnije krajem prve polovice 14. stoljeća.³⁵ Knezovi Krčki tada su na vrhuncu moći.³⁶ Kapelu je podigao Nikola IV. (1394.–1432.), nakon što je 1405. oženio Doroteju, kćer palatina Nikole Gorjanskog, na što nas podsjećaju grbovi Gorjanskih u zaglavnim kamenovima kapele. U tom je trenutku Nikola jedini muški potomak knezova Krčkih, on je okupio sve porodične posjede, obnaša čast bana Hrvatske i Dalmacije (1426.–1432.), a na temelju tobožnjeg srodstva s rimskom obitelji Frangipani od pape je ishodio priznanje novog prezimena i s njime novog grba (1430.). Nikola je tada najmoćniji velikaš u Hrvatskoj, a Brinje je odabrao za sijelo svoje brojne obitelji.³⁷ Stoga ga on želi učiniti još reprezentativnijim, što i postiže gradnjom nove kapele. Ali na zaravanku vrha nevelikog brijega, unutar prostora osiguranog obrambenim zidom, tada nije bilo više mjesta za novu kapelu. Stoga je Nikola bio primoran kapelu podići na stjenovitoj istočnoj strmini brijega i prisloniti ju s vanjske strane zatečenom obrambenom zidu. Ta dispozicija kapele unutar čitavog položaja odredila je njezinu dvokatnost, a Nikolina politička i ekonomska moć odredila je njezinu reprezentativnost. Da bi bio siguran u uspješnu realizaciju željenog cilja, on se ne zadovoljava svojim domaćim graditeljima, nego iz daleka poziva vrsne graditelje i povjerava im zadatak da gradnjom kapele još više doprinesu njegovu društvenom ugledu.

Kapela sv. Trojstva u Brinju po mnogo čemu jedinstven je spomenik kulture u Hrvatskoj. S njom se ne može uspo-

ređivati ni jedna druga gotička kapela unutar naših brojnih plemićkih gradova. Jednako tako, s njom se samo rijetke i u malo čemu mogu uspoređivati naše još brojnije župne, ili samostanske crkve. To je u kontinentalnoj Hrvatskoj jedina naša dvokatna dvorska kapela, u kojoj je očuvana jedina gotička zidana empora u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Empori se pristupa zasebnim vanjskim monumentalnim vratima s ljevkastim okvirom izrazito razvedene profilacije i na kojoj je očuvana bogato oblikovana jedina kamena ograda. Njezinih ukupno sedam prostora nadsvodeno je križno-rebrastim svodovima, i, kao nigdje drugdje, u njoj se nalaze dvije kasnogotičke skulpture preostale iz ostavštine knezova Krčkih. Tu nalazimo neuobičajeno visoko u »zraku«, uklinjenu u uskom »džepu« između bočne kapele i obrambenog zida, križno-rebrastim svodom presvođenu sakristiju. Uza sve to, monumentalnost arhitekture kapele, jedinstveni tlocrt i elevacija, naglašeni vertikalizam cijelog volumena, a posebno težnja stremljenju u visinu svakog od njezinih unutarnjih prostora, zatim brojnost vrlo različitih i osebujnih arhitektonskih pojedinosti, kakve u tolikoj količini, i tako visokoj kvaliteti ne susrećemo nigdje drugdje u kontinentalnoj Hrvatskoj, nedvojbeno ističu kapelu sv. Trojstva u Brinju kao najljepši, najkvalitetniji i najreprezentativniji primjer kasnogotičke sakralne arhitekture na čitavom prostoru srednjovjekovne Hrvatske i Slavonije. Time je završetak njezine obnove i ponovno otvaranje javnosti, značajan doprinos boljem prepoznavanju i promicanju identiteta, ne samo Like, nego i cijele Hrvatske.

BILJEŠKE

1 Možda je takav najsvježiji primjer vraćanje skulptura i posvetnih ploča na most u Tounju. To je nedvojbeno naš najljepši stari most, jedini koji krasi skulpture na njegovim parapetima. Miniranjem pri kraju Drugog svjetskog rata most je teško oštećen i obnovljen tek 1971. godine, ali dva posvetna natpisa i četiri skulpture Trijumfa vraćene su tek ove, 2011. godine. To je značajan doprinos obogaćivanju naše kulturne baštine, koji nažalost nije nigdje zabilježen.

2 Znanstveni skup održan je od 26. do 29. rujna 2007. godine u Gospiću u organizaciji Instituta društvenih znanosti, Područni centar »Ivo Pilar« Gospić, a *Zbornik* je promoviran u Gospiću 16. prosinca 2009. godine.

3 Puni naslov izvornika objavljenog u Zagrebu 1835. godine je: FRANZ DE PAULA JULIUS FRAS, *Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze mit besonderer Rücksicht auf die Beschreibung der Schlösser, Ruinen, Inscriptionen, und anderen dergleichen Ueberbleibseln von Antiquitäten nach einiger Anschauung und aus den zuverlässigsten Quellen dargestellt für Reisende, und zur Forderung der Vaterlandsliebe*, Zagreb, 1935. Prijevod u Biblioteci Ličke župe objavio je 1988. godine u Gospiću pokretač te biblioteke, gospički župnik Mate Pavlić.

4 DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, *Značenje dr. Rudolfa Horvata u hrvatskoj historiografiji*, u: *Dr. Rudolf Horvat, Život i djelo*, Koprivnica, 1998., 22.

5 RUDOLF HORVAT, *Lika i Krbava, povijesne slike, crteže i bilješke*, I i II, Zagreb, 1941.

6 STJEPAN PAVIČIĆ, *Seobe i naselja u Lici*, u: *Zbornik za narodni život i običaje*, 41, Zagreb, 1962.

7 IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI objavljuje prvi članak o Brinju 1869. a drugi s iscrpnim opisom 1887., a u svojim putnim uspomena opisuje dojmove, doživljaje i tegobe tijekom putovanja kroz Liku.

8 VJEKOSLAV KLAJČIĆ, Građa za topografiju Ličko-krbavske županije u srednjem vijeku, u: »Vjesnik hrvatskog arheološkog društva«, VII, Zagreb, 1904.; VJEKOSLAV KLAJČIĆ, *Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb, 1902.

9 EMIL LASZOWSKI, *Stari lički gradovi*, Zagreb, 1941.

10 ANĐELA HORVAT, Pietà u Brinju, u: »Peristil«, 12–13, Zagreb, 1969.–1970, 79; ANĐELA HORVAT, Drvena gotička Madona iz Brinja, u: »Peristil«, 16–17, Zagreb, 1973.–1974., 39.

11 ZORISLAV HORVAT, Burg u Brinju i njegova kapela, u: »Peristil«, 25–26, Zagreb, 1984.–1985., 41.

12 Z. HORVAT (bilj. 11), 63.

13 Zbog ograničenog prostora i broja likovnih priloga u ovom su tekstu priložene samo fotografije stanja nakon radova. O izgledu kapele prije urušavanja zapadnog pročelja i opširnije o izvedenim radovima vidi: DRAGO MILETIĆ–MARIJA VALJATO FABRIS, *Sokolac Frankopanski plemićki grad u Brinju*, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture, Zagreb, 2003.

14 Tada je zazidana izvorna os s trojnim vratima koja je nadalje bila s vanjske strane podignutog visokog obrambenog zida, u njihovim ispunama otvorene su puškarnice, a nova os s ulazima na sve tri etaže otvorena je sa sjeverne, unutarnje strane obrambenog zida.

15 Svodovi su zidani sedrom, u svetištu i bočnu kapelu vraćena su prethodno demontirana rebra (kamen rebra učvršćen je kuhanjem u barijevom hidroksidu), dok su u brodu, u kojem su bile očuvane samo pete rebara, ugrađena nova rebra klesana u kamenu vrste bihacit.

16 U supstrukciji je zatečen zemljani pod, zidovi su bili neožbukani, a žbukanje svoda bilo je započeto u južnom prostoru, ali je ostalo nedovršeno. Taj prostor nedvojbeno je zamišljen kao pomoćni, prijeko potreban i siguran skladišni prostor. Na pod su postavljene ploče paljenog plavog Kanfanara, a sva električna instalacija potrebna za osvjetljavanje izložbe položena je u pod prije njegova postavljanja.

17 Izložba je realizirana 2007. godine u suradnji s Hrvatskim povijesnim muzejom. Projekt stubišta u supstrukciju i likovni postav izložbe izradili su Iva Jerković i Marijan Hrzić (Atelje Hrzić).

18 Sva vrata u prostor sakristije i kapele dobila su masivna vratna krila i dvostruke protuprovalne brave, a kapela je osigurana i protuprovalnim alarmom.

19 Električne instalacije u obje etaže prolaze izvornim zidom u dulji-

ni svega dva metra, dakle u najvećoj mogućoj mjeri čuvane su izvorne strukture, kao i zatečena žbuka u unutrašnjosti kapele.

20 *Kulura pavlina u Hrvatskoj*, katalog izložbe, Zagreb, 1989, 440–441. Objekti skulpture uvrštene na izložbu na traženje Đurđice Cvitanović, čije je mišljenje bilo da su one izvorno pripadale pavlinskoj crkvi u Brinju.

21 U Komisiju nije uključen nijedan član tima koji je prethodnih dvadesetpet godina radio na obnovi kapele. Komisija se kompletna prvi i jedini puta sastala u Brinju 30. ožujka 2010., a u sljedećih više od godinu dana nije donijet nikakav zaključak.

22 Radove je izveo restaurator Neven Kralj, a po njegovim riječima za svaki dio oltara raspolagalo se dovoljno kvalitetnim uzorcima boje.

23 ALEKSANDAR PERC, Obnova stolne crkve u Senju, u: »Arhitektura – urbanizam«, 5–8, Zagreb, 1951., 68.

24 IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Sokol grad Brinjski, u: »Glasnik društva za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu«, Zagreb, 1887., II, 65.

25 GJURO SZABO, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1920., 195.

26 ŽELJKO JIROUŠEK, Pregled umjetnosti u banskoj Hrvatskoj od 12. do kraja 18. st., u: »Naša Domovina«, Zagreb, 1945., 688.

27 »Dvospratne kapele u srednjovjekovnim gradovima značajne su za društvene prilike feudalnog doba i nastale su u težnji, da se donji dio kapele, pristupačan puku, odjeli od gornjega, rezerviranog za vlastelu.« LJUBO KARAMAN, O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji, u: »Historijski zbornik«, 1–4, Zagreb, 1950, 132.

28 *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 1, 502.

29 ANĐELA HORVAT, *O srednjovjekovnoj sakralnoj umjetnosti Like*, u: »Lika«, Split, 1975., 135.

30 ANĐELA HORVAT, *Gotika u Hrvatskoj*, u: *Umjetnost na tlu Jugoslavije, Gotika u Sloveniji i Hrvatskoj*, Beograd, Zagreb, Mostar, 1984., 60.

31 ZORISLAV HORVAT (bilj. 5), 57.

32 ZORISLAV HORVAT, *Srednjovjekovne katedralne crkve Krbavsko-modruške biskupije*, Zagreb–Gospić, 2003., 48.

33 RADOVAN IVANČEVIĆ, *Umjetničko blago Hrvatske*, Beograd, 1986.

34 »Početkom XV. stoljeća nastaje izuzetna građevina, dvoetažna dvorska kapela burga Sokolac u Brinju.« DIJANA VUKIČEVIĆ SAMARŽIJA, *Gotika*, u: *Hrvatska umjetnost, Povijest i spomenici*, Zagreb, 2010, 130.

35 Dana 18. lipnja 1343. knez Bartol piše u Brinju pismo duždu u kojem ga moli da mu iznajmi galiju sa Cresa, kojom bi on otpratio kraljicu Elizabetu u Napulj. VJEKOSLAV KLAJČIĆ, *Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb, 1901., 147.

36 *No, unatoč uspjehu koji postiže u organizaciji novog društva na svom području, Anžuvinac ipak ne smije dodirnuti državinu Frankapana. Zato Gacka i Brinje ostaju netaknuti sve do sedamdesetih godina idućeg stoljeća, a Anžuvinac je još 1333. god. toliko nemoćan, da bez dopuštenja krčkih knezova ne smije prolaziti njihovom zemljom.* NADA KLAJČIĆ, *Lika u srednjem vijeku*, u: »Lika«, Split, 1975, 123.

37 Dana 20. siječnja 1411. knez Nikola zaručio je svog najstarijeg sina Ivana, s Katarinom, najstarijom kćeri Ivana Nelipića, a tijekom studenog 1412. kod njega je u Brinju boravio kralj Žigmund.

*Drago Miletić, Marija Valjato Fabris
The Chapel of the Holy Trinity in Brinje*

The collapse of the west façade of the chapel of the Holy Trinity in Brinje in 1963 was followed by the comprehensive campaign of construction repair and presentation of the chapel, finalized in 2009. The chapel was annexed to the existing core of the feudal town by Nikola IV Frankopan, after marrying Dorothea, the daughter of the Hungarian palatine Nicholas Garay, in 1416. It is the only Gothic two-storey court chapel in inland Croatia with the only preserved stone matroneum and two late-Gothic polychrome sculptures incorporated in Baroque altars, a Madonna with Child in pear wood and a Pietà carved in soft sandstone.

The monumentality of the chapel, its pronounced verticality, specific plan and elevation as well as numerous details of architectural decoration of high-quality design and carving distinguish the chapel of the Holy Trinity in Brinje as the most beautiful and prime-quality example of late-Gothic architecture in the medieval kingdoms of Croatia and Slavonia.